

РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ВІЙНИ

Петришин Назар Андрійович

*студент 4-ого курсу юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Розвиток суспільних відносин зокрема в площині кримінального права та процесу, що виникли в умовах війни та надання Україні статусу кандидата на членство в Європейському союзі, демонструє гостру необхідність, навіть в умовах війни, продовження системної розробки реформування закону про кримінальну відповідальність.

Ці зміни повинні в повній мірі охоплювати ті діяння, які своїм деструктивним характером несуть високий рівень суспільної небезпечності, але не отримують належної кримінально-правової оцінки. Реалізовувати загальноправовий принцип справедливості та співмірності – відповідність між вчиненим кримінальним правопорушенням і покаранням, що призначається, тобто виходити за межі норм матеріального права і реалізовуватися на практиці судами в межах кримінального процесу.

З огляду на правопорушення, зокрема злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, які скоюють російські окупанти на території України та прагнення всієї міжнародної спільноти рішуче засудити такі злочини, дати належну кримінально-правову оцінку. Тому постає питання імплементації в кримінальне законодавство України правових норм, якими послуговують країни міжнародного співтовариства, де важливу роль у визначенні міжнародних кримінальних правопорушень займає Римський статут (далі – РС), який є базою для міжнародного кримінального правосуддя.

Питання імплементації цього міжнародного документу українською державою не є новим, адже Україна досі його не ратифікувала, хоча цей міжнародний договір, який заснував

Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС), був прийнятий на дипломатичній конференції в Римі 17 липня 1998 року і набрав чинності з 1 липня 2002 року.

Ратифікація РС є в переліку завдань України після підписання угоди про Асоціацію з ЄС 2014 року та набрання статусу країни-кандидата на членство у Європейському союзі у 2022 році.

Досліджуючи процес імплементації міжнародно-правової норми можна розділити імплементацію на дві основні частини. По-перше, держава може включити в своє право норми, що відсилають до норм міжнародного права, внаслідок чого останні можуть діяти всередині країни. По-друге, держава може прийняти нові норми права, змінити або скасувати вже існуючі, виконуючи приписи міжнародного права, адаптувати їх до особливостей правової системи держави¹.

Наразі Україна визнала юрисдикцію МКС, скориставшись механізмом подання декларації (п. 3 статті 12 РС), чим взяла на себе всі передбачені зобов'язання по співпраці з МКС та щодо виконання його рішень. Однак, при набутті вказаних обов'язків з визнанням юрисдикції МКС, Україна не набула прав, передбачених в РС для держав-учасниць. Це означає неможливість для України визначати елементи злочинів, які допомагають МКС в тлумаченні і застосуванні статей 6–8 РС МКС, неможливість встановлення правил та процедур доказування, вирішення інших питань організації та діяльності МКС через неможливість набуття членства в Асамблеї держав-учасниць МКС. Україна не має змоги приймати участь у виборах Прокурора МКС².

Римський статут МКС заохочує внесення змін до національного законодавства держав-учасників, але не зобов'язує державу вводити в дію національні положення, відповідні приписам Римського статуту МКС. Внесення змін до національного законодавства необхідно для того, щоб держави могли здійснювати самостійне ефективне розслідування і кримінальне переслідування за вчинення міжнародних злочинів (воєнних злочинів, злочинів проти людяності, геноциду тощо)³.

Процес реформування матеріальної площини кримінального права України неодноразово повертався до необхідності застосування на практиці положень РС, що лягло б за основу змін Кримінального кодексу України (далі – КК України). На сьогодні продовжуються спроби приведення внутрішнього законодавства України (зокрема КК України) у відповідність до норм міжнародного кримінального права. На це спрямований закон №2689 від 27.12.2019, який було прийнято Верховною Радою України 20.05.2021 року. Однак станом

¹Садова Т. С. Імплементація норм Римського статуту в кримінальне законодавство України. *Вісник ОНУ ім. Мечнікова. Серія : Правознавство*. Том 24. 2019. Вип. 1(34). С.121.

²Червякова О. В. Відповідальність за воєнні злочини: механізми та процеси відновлення суверенітету та безпеки України. *Форум Права: електронне науково-фахове видання*. Вип. 61(2). 2020. С. 153–154.

³Сірант М. М. Досвід імплементації норм про воєнні злочини в кримінальному законодавстві країн ЄС. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : *Юридичні науки*. Вип. 845. 2016. С. 226.

на 27.03.23 року він ще не підписаний Президентом України⁴, а отже не набув чинності.

На цьому етапі важливе значення має робота наукової спільноти над створенням проекту нового Кримінального кодексу України, який базується на принципах та основних положеннях РС, за якими передбачається диференційоване поняття санкції за злочини, де пропонується введення 9 ступенів злочинів залежно від їх тяжкості, а за злочин 9 ступеня, який є злочином геноциду, агресії, злочином проти людяності або воєнним злочином санкція передбачає ув'язнення на строк від шістнадцяти до тридцяти років або довічне ув'язнення⁵, тобто межі санкцій прирівнюються до статутних меж.

Щоб вирішити проблему регулювання відповідальності за ту чи іншу категорію міжнародних злочинів під час розробки змін до кримінального законодавства України необхідно брати за основу перелік воєнних злочинів, який закріплений у статті 8 РС МКС, де містяться вичерпні воєнні злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду.

Базуючись на переліку міжнародних злочинів, зазначені в законопроекті зміни до статті 8 КК України передбачають запровадження принципу універсальної юрисдикції, що встановлюватиме кримінальну відповідальність, що не пов'язана із територією вчинення злочину, громадянством чи місцем проживання потерпілого чи підозрюваного щодо низки злочинів:

а) злочинів агресії; б) геноциду; в) злочинів проти людяності; г) воєнних злочинів.

Наукове та правозахисне співтовариство важчає за необхідне криміналізувати повний перелік воєнних злочинів, які вказуються у статті 8 РС чи вводити бланкетну норму на положення РС МКС.

Проте законодавці пішли шляхом введення лише низки положень до КК України. За цим проектом передбачено доповнити чинний КК України статтею, яка б включала кримінальну відповідальність військових командирів та інших осіб, що фактично діють як військові командири (інститут командної відповідальності (responsibility of commanders and other superiors)) та є однією із норм РС. Така стаття дала б змогу притягнути до відповідальності командирів за злочини їхніх підлеглих, наслідки яких, на жаль, сьогодні доводиться спостерігати на деокупованих територіях.

⁴Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права № 2689 від 27.12.2019. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67804 (дата звернення: 26.03.2023 року).

⁵Текст проекту нового Кримінального кодексу України (станом на 30.01.2023 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 26.03.2023 року).

Пропонується редагувати зміст КК України таким чином, щоб виключити статті 432 (Мародерство), 433 (Насильство над населенням у районі воєнних дій), 435 (Незаконне використання символіки Червоного Хреста...), натомість статтю 436 КК України (Пропаганда війни) замінити на «Публічні заклики до акту агресії або збройного конфлікту не міжнародного характеру». Вважається, що в умовах сучасної повномасштабної війни та супроводження її так званою гібридною війною потребує сучасних підходів для оцінки злочинів, які вчиняються в такій війні, адже поняття агресії, яке було сформоване після Другої світової війни, зараз трансформувалося та не зводиться лише до агресивної війни.

Тому пропонується статтю 437 КК України (Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни) узагальнити до «Злочин агресії», а чинну статтю 438 КК України (Порушення законів та звичаїв війни) конкретизувати до «Воєнні злочини стосовно особи».

Проте, даний законопроект так і залишився законопроектом, а в квітні 2022 року з'являється проект Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України» № 7290.

Даний законопроект містить положення, зокрема в частині розподілу воєнних злочинів, що є ідентичні законопроекту № 2689, а також в базується на принципах та нормах РС МКС.

Проте цей законопроект, попри позитивні тенденції змін, не враховує низку положень, що мали місце в попередніх редакціях, а саме відсутнє положення про кримінальну відповідальність командирів чи осіб, які фактично діють як командири. Також відсутнє положення, яке пропонувалося законопроектом № 2689 про універсальну юрисдикцію, що надавала можливість переслідувати іноземців за вчинення міжнародних злочинів на території України.

З початком повномасштабної війни росії проти України та вчинення правопорушень, зокрема злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку російськими окупантами, знову актуалізується питання реформування кримінального законодавства України відповідно до вимог міжнародного кримінального та гуманітарного права.

Відповідно до єдиного переліку воєнних злочинів, що закріплені у ст. 8 РС МКС, де передбачено воєнні злочини, охоплені юрисдикцією відповідного Суду. Законопроекти, які передбачають імплементацію норм РС, зокрема Проект нового КК України, повинні врегулювати існуючу прогалину законодавства про кримінальну відповідальність в площині реальної реакції на воєнні злочини та внести зміни щодо визначення понять злочинів, які передбачені РС МКС.